

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35,- voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek. De Vereniging is door de fiscus erkend als "Algemeen Nut Beogende Instelling".

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 442 62 12, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester) tel. 443 14 02, Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie) tel. 363 49 71, Gerard Nijhuis (parkgidsen) tel. 339 08 00. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (Stadsbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), Bart Beukema (secretaris), Marijke de Bruïne (penningmeester), Aaltje Koopman, Wim Roddenhof, Gerrit Boersma.

Voorpagina: Joop Morsink - Opengewerkte tekening van de Witte Watermolen. Zie teksten pg 5 t/m 7.

Betrokkenheid

Met de parkbeheerders heb ik deelgenomen aan een aantal internationale congressen over 'Urban Forestry'. Onze visie is dat stadsparken er zijn voor de gebruikers en dat betrokkenheid van gebruikers de beleving van het stadsgroen vergroot en de waardering ervan verhoogt. We dragen in onze congrespresentaties uit dat goed technisch beheer door professionals nodig is. Maar dat het betrekken van gebruikers bij het beheer van de groene ruimte een integraal deel van hun werk is en de kwaliteit ervan verbetert. Intensiever beheer van stadsgroen op plekken waar veel mensen komen mag best samengaan met extensiever beheer van gedeelten waar vrijwel niemand komt.

Het buitenland ziet het dichtbevolkte Nederland als één groot stadspark. Van de koeien in de Hollandse weiden tot de herten in de Veluwe bossen. Nederland, en met name Arnhem, blijkt voortrekker te zijn in het beheer van stadsgroen. In veel landen is het groenonderhoud nog de exclusieve taak van autonome beheerders. Men is verwonderd over het bestaan van betrokken 'groene groepen' zoals de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. Men is verbaasd over bijvoorbeeld het Arnhemse kapvergunningbeleid en de besluitvorming rond de kastanjes langs de Zypendaalseweg. Bomen kappen als politieke beslissing? Voormalige straatkastanjes die eerst "wel weg mogen", maar na hernieuwde discussie niet allemaal "weg hoeven"?

Bezoekerscentrum Sonsbeek faciliteert die discussies in het groencafé. 'Groenste Stad' werd Arnhem ook doordat vakjury's betrokkenheid van gebruikers hoog waarden.

Jeroen Voskuilen

DE TREURBEUK

Eerst groeide hij in rechte lijn
Voornaam-sacraal zijn bladgordijn
Toen, van volwassen verticaal
Neeg hij steeds meer diagonaal

De soort: *Fagus sylvatica*
Nog specifieker: *Pendula*
Zacht ruisend als een klankfontein
Een zang in A, een boom van taal

Die zover uit zijn loodlijn hing
Dat zelfs de sterkste worteling
Geen kans op overleven bood –

Eens door Van Heeckeren gepoot
En nu voorgoed herinnering –

Hij boog voorover en hij ging

Cees van der Pluijm

De treurbeuk legt het loodje

*Tot groot verdriet van menig trouwe Sonsbeekparkbezoeker is de statige cultivar *Fagus sylvatica* "Pendula" niet meer. Ofwel de treurbeuk is omgevallen. Velen wisten al dat deze prachtige boom het de laatste jaren moeilijk had. De beuk was zeer aanwezig op de locatie naast de Witte Hangbrug van Traanboer en tegenover de Kaukasische vleugelnootbomen aan de overzijde van de Sint Jansbeek.*

De boom had het moeilijk, dat was goed te zien doordat hij zo scheef stond en hij leek steeds verder over te hangen richting oosten. Een aantal jaren geleden had de parkbeheerder al zes meter van de top af laten halen, zodat de kroon een minder zware bladerlast had. Aan de stam zelf kon je ook merken dat de boom al jaren met het scheefhangen worstelde, aan de beekkant had de boom extra hout aangemaakt en je kon de dikke steunen goed voelen. Ingewijden volgden het wel en wee door te kijken naar "het loodje" dat in de boom hing, waaraan je de hellingshoek kon aflezen. Het loodje op zo'n 4 meter hoogte, was een forse ijzeren bout bungelend aan een touwtje van een meter lengte. De bout hing normaal, als het goed ging met de boom, tegen een knoest aan. En als de beuk scheef stond, vaak bij nat weer, hing de bout een paar centimeter van de knoest af.

In de nacht van woensdag 7 oktober waaide er een milde herfststorm, en je verwachtte niet dat er schade in het park zou zijn. Toch was het voldoende om de treurbeuk het laatste zetje te geven. De boom viel in de richting waarin hij leunde, keurig over de beek, en werd opgevangen door de vleugelnootbomen aan de andere kant. De beuk bracht opmerkelijk weinig schade toe aan de omgeving.

Van de stam zijn een paar schijven afgezaagd, waarvan er enkele in het Bezoekerscentrum zijn te vinden. Als je de ringen telt kom je uit op de leeftijd van ongeveer 150 jaar. Als de boom enige jaren oud was toen hij werd geplant zal dat dus rond 1860 zijn geweest, zo rond de overgang van de eerste generatie Van Heeckeren op de tweede als eigenaren van Sonsbeek (1862) en in de tijd dat de Duitse tuinarchitect Petzold op Gulden Bodem werkte.

Zoals de beheersvisie van het park aangeeft - waarbij het uitgangspunt is dat volgende generaties dezelfde beleving van het park zullen hebben als wij - zal er een nieuwe treurbeuk worden geplant. Volgens informatie van de beheerder van de monumentale parken in Arnhem zal dat in het voorjaar zijn, waarbij gekozen wordt voor weer een hoge ent. Dat boompje zal voor velen dunner zijn dan verwacht. Hoewel de nieuwe aanplant zo'n 15 jaar oud zal zijn, wordt liever een sterk, ouder en dunner exemplaar dan een jonge, dikke maar opgepompte boom gekocht, dit in verband met het wortelen van de nieuwe cultivar *Fagus sylvatica* "Pendula". We zullen het loodje missen.

Frans-Jozef Duijnstee

De treurbeuk bij de hangbrug van Sonsbeek, voorjaar 2005. Foto: Sophia Mooldijk.

Het einde van de oude ijskelder

Het was altijd wat nevelig wanneer de oude ijskelder buiten gebruik is geraakt. In hun historisch het verslag veronderstelden Jos Diender en Joop Morsink dat de kelder al in 1817 instortte, na pas een jaar of vijf zes in gebruik te zijn geweest. Maar dat was eigenlijk niet zo waarschijnlijk. Een ervaren metselaar maakte in die tijd gewoon een solide gewelf dat jaren meeging. De vraag bleef dus hangen: wanneer stortte de oude kelder in?

Als de gemeente Arnhem in 1899 het landgoed Sonsbeek koopt beseft men dat een park voor stadsbewoners andere eisen stelt aan paden, plantsoenen, toegankelijkheid en voorzieningen dan een particulier landgoed. Om die aanpassing op een verantwoorde wijze te laten plaatsvinden vraagt het gemeentebestuur in 1900 advies aan twee parkarchitecten, de heren L.A. Springer en H.A.C. Poortman. Het rapport van deze deskundigen ging vergezeld van een kaart van het park, met bij de Koude Vijver een klein rondje met het woord "ijskelder". De kelder was er in 1900 nog, hij had 1817 echt overleefd.

In 1900 gaf de gemeente 150 gulden uit aan het herstel van de ijskelder. Dat had een goede reden. Per 1 juli 1900 ging de heer P.H. Minderman in huis Sonsbeek een hotelpension met restaurant beginnen. Als voorwaarde had hij gesteld dat de gemeente voor ruim twintig duizend gulden aan het huis zou verbeteren. De ijskelder wilde hij ook gaan gebruiken. Na zijn overlijden zette zijn echtgenote het bedrijf voort. In november 1918 schreef zij aan burgemeester en wethouders dat zij de ijskelder niet meer zou gebruiken. W.F.C. Schaap, de directeur van gemeentewerken, informeerde B&W dat de pachters van huis Sonsbeek de ijskelder aanvankelijk nog wel hadden gebruikt. Maar het ijs bleek vrij spoedig te smelten. Zij betrokken nu ijs van de ijsfabriek in het openbaar slachthuis, zodat de ijskelder geheel overbodig was geworden. Schaap merkte er bij op dat het rasterwerk, rond de kelder geplaatst om herhaalde beschadiging te voorkomen, geen versiering van het park was. Omdat de kelder nu ook ongeschikt bleek voor zijn doel stelde hij voor hem te ruimen, wat honderd gulden zou kosten. Burgemeester en wethouders volgden dit advies. Zo legde de ijskelder in Sonsbeek na ruim een eeuw dienst te hebben gedaan in de loop van 1919 het loodje, overbodig geworden door de ontwikkeling van de koeltechniek.

Cor Kooi

*Bron:
C.M. Kooi, 'De ijskelder in Sonsbeek' in
Arnhem de Genoeglijkste, 2009, nr. 4, met
gedetailleerde bronvermelding.*

De ijskelder omstreeks 1915.

Foto: Jos. Raemaekers, Arnhem.

*Uit: D.J. van der Ven, Ons mooie Nederland. Gelderland
(Amsterdam 1915, pg 23). Aan te vragen en in te zien
bij de collectie Bibliotheek Gelderland van de Arnhemse
bibliotheek.*

*Tot mijn verbazing trof ik deze foto aan in dit wandelgidsje
waarin in enkele jaren geleden zat te bladeren op zoek
naar wat anders. De foto is uit het oosten genomen,
rechts in de diepte ligt de Koude Vijver. De toegangsdeur
tot de kelder is goed zichtbaar. Bovenop de kelder staat
een paviljoentje met een gehavend rieten dak. Om het
gebouwtje staat een hekwerk van palen en prikkeldraad
om vandalen op afstand te houden. (CK)*

De watermolen sist, sproeit en dampst

Watermolens herinneren aan vervlogen tijden. Deze oude bouwwerken worden nu geïkoesterd als cultureel erfgoed. Molens die aan het water werden gebouwd, hebben lange tijd een belangrijke rol gespeeld in de economische ontwikkeling. Dit was het geval in andere landen maar ook bij ons en dan bijvoorbeeld in de regio Arnhem. Dat watermolens zo lang stand hielden, was te danken aan het feit dat ze gedurende een periode van ongeveer 850 jaar - van 1100 na Christus tot 1950 - de enige krachtwerktuigen waren die graan tot meel konden malen.

De uitvinding van de watermolen is vooral aan de Romeinen te danken. Ongeveer 150 jaar voor Christus combineerden ze het scheprad voor het bevoeien van de velden met de uit Griekenland ingevoerde maalstenen voor handmolens en zo ontstond de graanmolen. De Romeinen vervaardigden een grotere maalsteen met uitslagen en rillen, die door de kracht van het verticaal draaiende waterrad, door een overbrenging naar de horizontale lopersteen over een liggersteen draaide.

Eerst in de Middeleeuwen leerden de Europeanen de watergraanmolen goed kennen. Rond 900 na Christus waren er graanmolens in gebruik in de Alpen en het Middengebergte, zoals in het Schwarzwald. Tweehonderd jaar later pas verschenen de windmolens in ons land, circa 200 jaar later dan de watermolen hier al werd toegepast. Waarschijnlijk brachten de kruisvaarders na hun gewelddadige omzwervingen het principe van de graanmolen mee.

Denkend aan molens zien we een romantisch beeld van een tevreden molenaar die met zijn molenaarster gelukkig in het stille beekdal leeft. Vele Nederlandse liedjes en gedichten vertellen erover. De watermolen klappert aan de kabbelende beek, zo wordt in een van de liedjes gezongen. Dat geeft dus de indruk dat het direct naast de beek draaiende waterrad vrolijk als een klapperende molen lawaai veroorzaakt. De werkelijkheid is anders!

Een watermolen met een bovenslagrad heeft een beek nodig die opgeleid wordt voor de aanvoer van water bovenop het waterrad. Zoals dat het geval is met de Witte watermolen in het park Sonsbeek. Al naar gelang de snelheid van het water sproeit, sist, wervelt, dampst en nevelt het boven op het rad vallend water, dat daarna beneden in de wervelende onderbeek verder stroomt. Het waterrad draait aan de buitenzijde van het molenhuis en daardoor zijn alle houten delen door en door nat en de metalen delen verroest. Vaak draait het waterrad onzichtbaar onder de molen-goot of in een aparte afgesloten ruimte, ook wel het ijshuis genoemd.

Gecompliceerde installaties

Oude watermolens zijn gecompliceerde technische installaties en het is dan ook opvallend dat het binnen in een draaiende watermolen relatief stil en rustig is. Daar is wel het geluid te horen van knarsende maalstenen, de in elkaar grijpende houten tandraden, de roterende meelzeef en de draaiende riemschijven. Dat wordt nog eens overstemd door het kleppen van de houten

stokken tegen de grote graantrichter om het graan los te kloppen. Al deze typische geluiden in de molen zijn voor de molenaar een teken dat de toevoer van graan naar de molenstenen op gelijkmatige en ordelijke wijze verloopt. Hij herkent alle geluiden van dit grote technische 'orkest' en is erin geoefend te horen wanneer een van de onderdelen met een storing te maken heeft.

Het leven van een molenaar was, net als zijn oude dag, verre van romantisch. Zoals de meeste mensen in die tijd dienden zij hard te werken en voldoende aandacht te besteden aan de maalgasten en de talrijke concurrenten. Het publiek ging er meestal onterecht vanuit dat de molenaar zijn klant een veel te hoog scheploon (loon voor het malen) oplegde en dat hij hierdoor in zijn stal de beste melkkoeien en vetgemeste varkens had rondlopen. Maar alles heeft een oorzaak.

Onder de boerenbevolking, vooral op de droge en schrale zandgronden, heerste na misoogsten grote armoede. Handwerklieden en mulders moesten in zo'n periode lang op hun geld wachten. Daarom kon de molenaar op zijn beurt geen voer voor zijn vee kopen, moest hij er een deel van verkopen en kregen de resterende dieren het residu van het graan voorgezet, de zemelen.

De Witte Watermolen van Sonsbeek.

Banmolen en molendwang

Vele honderden jaren lang waren graanmolens eigendom van de adel en kloosterorden. De oorzaak is simpel: zij waren financieel en technisch in staat om een watermolen te bouwen en te beheren. Ze buiten hun monopoliepositie wel onbeschaamd uit door in hun rechtsgebied de onderdanen te verplichten alleen in hun molens het graan te laten malen. Daarom werd hier van 'ban- of dwangmolens' gesproken.

In 1530 was hertog Karel van Gelre eigenaar van de Sonsbeker watermolen en in 1538 van de Gelderse watermolen, de twee bovenste molens in het dal van de Arnhemse Sint Jansbeek. Hij had meerdere rechten op het 'lopende water tot regalia'. Hij liet de molenaars jaarlijks een bedrag voor het gebruik van het stromend water betalen. Tevens verplichtte hij de boeren op zijn landerijen hun graan op de door hem belaste watermolen te laten malen tegen een vast bedrag. Dat werd meestal als scheploon afgehouden. Dit was een feodaal voorrecht van de landheer.

Later woonde hertog Karel van Gelre op het huis Hulkestein waar hij vlakbij in 1537 watermolen 'de Hes' aan de Slijpbeek liet bouwen. Hier werd buskruit vervaardigd. Op 30 juni 1538 overleed hertog Karel van Gelre en werd hij in de Grote- of St. Eusebiuskerk te Arnhem bijgezet in een grafkelder. De weduwe van Karel, vrouwe Elisabeth, verbood in 1573 door middel van een plakkaat op de Veluwe boerderijen handmolens (queeren) te gebruiken. Ze schrijft dat de ban- of dwangmolens 'beschedigt ende vernadeelt' door 'ongewoontliche queeren' waarom zij beval dat binnen veertien dagen 'quyt te maeken en die selve af te breecken'.

Gezien het bovenstaande staat dus vast dat in het dal van de St. Jansbeek 'molendwanck' heeft bestaan.

(Deel 2 in het volgende nummer)

Joop Morsink

De uit hardhout samengestelde molenraderen in een watermolen gelden als een van de alleroudste krachtwerktuigen. De oude watermolens waren oorspronkelijk eenvoudige technische installaties die zonder elektriciteit of verbrandingsmotor functioneerden. Ze draaiden absoluut milieuvriendelijk. In tegenstelling tot de huidige techniek waarbij de raderen door gebruik van opgewekte energie worden aangedreven, werden alle mechanische apparaten in het molenhuis met behulp van water aangedreven.

Een oude watermolen benut de energie van het water zonder die te verbruiken. Daarbij wordt tijdens het draaien door het opwarrelen en verstuiven op het molenrad de kwaliteit van het water verbeterd en wordt het zuurstofrijker. Op één waterloop kunnen meerdere molens draaien, zonder dat de laatste molen vervuilt of gebrek aan water heeft.

Historie Witte Watermolen

Tussen de Parkweg en de Rijn draaiden ooit tien molens op het water van de St. Jansbeek. Het gebied van de beek was Arnhem's oudste industrieterrein. Nu maakt alleen de Witte Watermolen nog en - op de Begijnmolen na - zijn de andere Arnhemse watermolens verdwenen. De Witte Molen zou omstreeks 1480 zijn gebouwd in opdracht van de Benediktijnerabdij van St. Salvator te Prüm in de Eifel. Het is daarmee één van de oudste bouwwerken van de stad. Het molenhuis dateert voor een groot deel uit de 16de eeuw en heeft een nog oudere kapconstructie. Bij de Witte Molen werd in de tweede helft van de 17de eeuw een grote hallehuisvormige schuur gebouwd. Deze schuur is in de 18de eeuw met één gebint naar het zuiden uitgebreid, nadat al

De Witte Watermolen. Ansicht uit 1938.

Arnhem. Oude Boerderij Park Sonsbeek.

in een eerdere fase nieuwe gevels waren gemetseld in 18de-eeuwse baksteen. De molenschuur werd in 1983 gerenoveerd en opnieuw in 2008. De Witte Watermolen heeft vele eigenaren gekend. Diverse molenaarsfamilies maalden er graan voordat de gemeente Arnhem in 1899 het park met de molen kocht. In 1902 werd Otto van Silfhout molenaar en omstreeks 1948 zijn zoon Piet van Silfhout wiens familie de Witte Watermolen nog steeds bewoont. In 1967 werd de korenwatermolen, dankzij de steun van de ANWB, in haar oude glorie hersteld. In 1998 stopte Piet Van Silfhout met zijn molenaarswerkzaamheden en sindsdien zet Ans Roefs, gediplomeerd molenaar in dienst van Bezoekerscentrum Sonsbeek, het oude ambacht voort, geassisteerd door vrijwillige molenaars.

Luuk Broer

Was er een wijngaard in Sonsbeek?

In het artikel 'Een Hemels Geschenk' van Wim Roddenhof over de historie van de Steile Tuin (Infobulletin, Herfst 2009) staat: "Volgens de overlevering was er een tijd dat landgoed Sonsbeek z'n eigen wijn had", zo stelde Copijn in de toelichting op het onderwerp. Critici beweren dat er nooit wijnbouw is geweest!". Uit het boek ARNHEM van A. Markus (1906) en mijn aantekeningen haal ik het volgende:

In 1530 vervangt hertog Karel van Gelre het 'Gulden Spijker' dat sinds 1430 op het eilandje in de Grote Vijver stond door een nieuw gebouw. De hertog gebruikt het Gulden Spijker hierna als landhuis. Hij laat op een stuk land ten oosten van de St. Jansbeek in de omgeving van de Hartjesberg, waarop nu Huis Sonsbeek staat, tegen de helling een wijngaard aanleggen. Veel later, in 1671, probeerde Peterus Verstegen, secretaris van de Raad en Schepen van de stad, tegen de 'sandberg' - de helling van Onderlangs - een wijngaard aan te leggen. Hij liet hiervoor druivenstekken uit Mainz komen. Of het klimaat en de bodem op de twee locaties voor een wijngaard gunstig is, wordt niet vermeld. Maar zowel van de poging van Karel van Gelre als die van Peterus Verstegen is niets meer vernomen, en er zijn waarschijnlijk ook weinig druiven gerijpt.

Deze twee locaties zijn olopemde terreinen van natuurlijke oorsprong waar bergachtige landbouw mogelijk is. De wijnbouw remt daar de bodemerosie af. Voor wijnbouw is een gunstige, waterdoorlatende bodemstructuur nodig met een grove, losse samenstelling van zand, löss, grind en brokkerige tufsteen. Maar ondanks gunstige ligging en bodemgesteldheid zijn de twee wijngaarden uit 1430 en 1671 mislukt. Het klimaat in ons land was er tot midden van de 20e eeuw te koud voor. De Europese wijndruif verdraagt in de winterrust geen minimumtemperatuur van lager dan 15° Celsius en geen nachtvorst in het voorjaar wanneer de jonge ranken pas zijn uitgelopen.

Na circa 1975 werd het in Nederland al warmer, en na 1990 is het warm tot zeer warm, vergelijkbaar met de temperatuur in Midden-Frankrijk. Het is nu een gunstig klimaat voor de opkomende wijnbouw. Op Hoogstede, tussen de Klingelbeekseweg en de Hoogstedelaan, iets westelijker dan de 'sandberg' van Onderlangs, is door buurtbewoners met succes een echte wijngaard aangelegd die al jaren wijn oplevert. En in menige Arnhemse tuin staat een druivenstruik waaraan druiven rijpen.

Joop Morsink

Heimwee, vanwege mijn eeuwige liefde

Verre Vrienden

Vrienden van Sonsbeek die niet in of bij Arnhem wonen. Hen laten we aan het woord in de serie Verre Vrienden, waarin vooral het verleden een rol speelt. Eén van hen is de 82-jarige Riet Gelissen-Braam uit Capelle aan de IJssel. Ze groeide op in Arnhem, wandelde met haar ouders en met haar kinderen in park Sonsbeek en danste, samen met vriendinnen na de oorlog met bevrijders, de Canadezen, in de Theepit, de voormalige tuinmanswoning, later bekend als het Sonsbeekpaviljoen.

Riet Braam en haar moeder bij de Fonteinvijver van Sonsbeek. Foto uit 1939.

Park Sonsbeek is voor veel stedelingen uit Arnhem en omgeving een warm bad tijdens alle jaargetijden. Ieder seizoen heeft z'n aantrekkingskracht en het maakt weinig uit of er water in de vijvers ligt of ijs. Voor een grote groep mensen is Sonsbeek echter vooral een boek vol herinneringen. Al komen ze er niet meer omdat ze oud zijn geworden, ze hebben er een deel van hun leven doorgebracht en koesteren de ervaringen uit die tijd. Met een beetje geluk zijn er nog wat foto's om die tijd weer te laten herleven.

Dat is bijna het verhaal van Riet Gelissen-Braam (82) uit Capelle aan de IJssel. Want heel af en toe komt zij nog wél terug. "Dan zou ik er het liefst willen blijven. Ik heb nog altijd heimwee naar mijn geliefde Arnhem. Maar ja, mijn dochters wonen in Capelle."

"Sorry voor mijn handschrift", verontschuldigt ze zich. "Schrijven valt niet mee, mijn handen willen niet zo best meer." Ze laat de gelegenheid niet onbenut om te vermelden dat ze voor schrijven op school mooi wel een 8 had. En dít houdt ze ook niet voor zich: "Ik ben wel 82, maar daar zie ik niet naar uit, zegt men."

Haar herinneringen zijn nog levendig. Het gaat dan vooral om gebeurtenissen in haar jeugdijaren. Zoals kort na de oorlog, toen de meisjes tot afgrijzen van hun vriendjes, nogal eens een oogje lieten vallen op onze bevrijders, de Canadezen. Twee brieven heeft ze geschreven, vier kantjes vol. En steeds maar weer denkt ze aan de Theepit, dat fraaie, nog uit de 19e eeuw daterend zomerhuis, waar honderden Arnhemmers in de 20e eeuw gingen drinken, eten, dansen en ... scharrelen.

Het was in de zomer een erg aantrekkelijke locatie met lampjes aan de gevel, een strikje op het gras voor de deur en veel licht door de grote ramen. Dat is natuurlijk uit de tijd voor de oorlog. Erna was de muziek opzweper. Het was de tijd van Glenn Miller en Benny Goodman. Op het buitenterras van de Theepit speelden dan ook bands.

Riet Gelissen schrijft heel eerlijk dat ze na de oorlog als jongedame met haar vriendinnen in en rond de Theepit, die naast het huidige Chinees restaurant lag, heel veel heeft 'gedanst en geflirt met de bevrijders'. Avond-na-avond was het er feest. Geen wonder dat ze nu nog verzucht: "Wat jammer dat die Theepit er niet meer is."

Rob van Otterloo

Zes houtkachels verwarmden boerderij Dalzicht

De voormalige boerderij en uitspanning Dalzicht, gelegen tegenover Brasserie De Boerderij in het bos aan de andere kant van de Parkweg, is omstreeks 1800 gebouwd. Na verschillende opknapbeurten en een ingrijpende restauratie in 2003 wordt het pand nu bewoond door de familie Defourny die het huurt van de gemeente Arnhem. Parkbeheerder Jeroen Glissenaar woonde er met zijn gezin vóór de modernisering ruim drie jaar. Met in het koude seizoen, en vanwege vocht en tocht zelfs in de zomer, altijd een stel loeiende kachels.

Als je als kraakwacht in een gebouw mag wonen zijn het interieur en de omstandigheden lang niet altijd aantrekkelijk. Dat was het geval bij boerderij Dalzicht, waar parkbeheerder Jeroen Glissenaar met z'n gezin tot 2001 ruim drie jaar introk, eufemistisch beschreven. Een jaar of tien geleden was het nog een koud en vochtig onderkomen waar zes houtkachels nodig waren om het verblijf in het pand een beetje aangenaam te maken. En dan nog ging de familie Glissenaar niet naar bed zonder in handdoeken gewikkelde stenen, die ervoor op een kachel grondig waren opgewarmd.

In Sonsbeek

Dalzicht moet al zeker twee eeuwen oud zijn. Aanvankelijk lag het pand op het grondgebied van het park Sonsbeek, maar daar is het sinds de aanleg van de Parkweg min of meer van gescheiden. Het gebouw heeft 'de hoofdvorm van een traditionele boerderij van het type hallehuis met een middenlangsdeel', zo staat in de 'Omschrijving' die van dit beschermde monument vóór de restauratie is gemaakt. Deze omschrijving vermeldt ook dat het pand, omstreeks 1800 gebouwd, nabij het goed staat dat vroeger bekend stond als 'De Wildbaan'. Deze Wildbaan wordt al genoemd in documenten uit de zestiende eeuw en dit buitengoed vormt de oudste kern van landgoed Sonsbeek. Het buiten komt in 1797 in handen van Sebastiaan Cornelis Nederburgh en sinds 1808 maakt het deel uit van het grotere landgoed Sonsbeek zoals baron Van Heeckeren van Enghuizen het gebied een aantal jaren later verwierf. In 1832, zo is verder in de recente beschrijving van het monument aan de Parkweg 5 te lezen, trof men op De Wildbaan een huis aan met erf – aangenomen wordt dat dit de boerderij op nummer 2 is, nu Brasserie De Boerderij – met schuren, hooibergen, een schaapskooi en een oranjerie. Direct ten noorden van deze boerderij stond dan Dalzicht, dat in 1832 ook in bezit kwam van Van Heeckeren.

Turfgestookt

Toen de familie Glissenaar er in 1998 haar intrek in nam, moesten eerst ruim honderd bierkratten van de vorige bewoners worden afgevoerd. Dat zouden personen geweest zijn die hun geld verdienden op de binnenvaart. Het pand werd gestookt met turf (!) zo bleek uit de aangetroffen restanten en had een jaar leeg gestaan. Van het oorspronkelijke interieur was niet veel meer over. Hooguit wat oude balken, bakelieten lampen en de potstallen voor schapen en geiten, gescheiden van het woongedeelte, verwezen nog naar het verleden. Wel was duidelijk dat er twee ingangen zijn geweest en dat het pand dus twee woningen heeft bevat.

In de eerste helft van de twintigste eeuw is er in Dalzicht een uitspanning geweest. Helaas is daar niets meer van te zien aan het huidige gemoderniseerde gebouw. In de Tweede Wereldoorlog, toen in september 1944 heel Arnhem-Noord door de Duitsers werd ontruimd, hebben enkele tientallen evacués hun toevlucht gezocht tot boerderij Dalzicht, weet Glissenaar. Omdat er in een nabijgelegen gat munitie lag opgeslagen en in de buurt afweergeschut van de Duitsers stond opgesteld, stonden deze bewoners doodsangsten uit dat ze een voltrefter op hun dak zouden krijgen.

Achteraf, na de oorlog, kwam aan het licht dat de Engelsen ervan op de hoogte waren dat hier vluchtelingen woonden en dat ze juist daarom deze locatie hadden ontzien.

Te primitief

Glissenaar nam zijn intrek in Dalzicht als anti-kraakwacht en betaalde daarom alleen voor het waterverbruik. Een hogere vergoeding was niet terecht geweest want de boerderij verkeerde in een erbarmelijke staat. "Mijn levensritme werd in die jaren zo'n beetje bepaald door het kappen, verzagen en stoken van hout. Als het vuur het hoogst brandde, gingen we boodschappen doen.

Boerderij Dalzicht in 2005, na de restauratie, weer bewoond

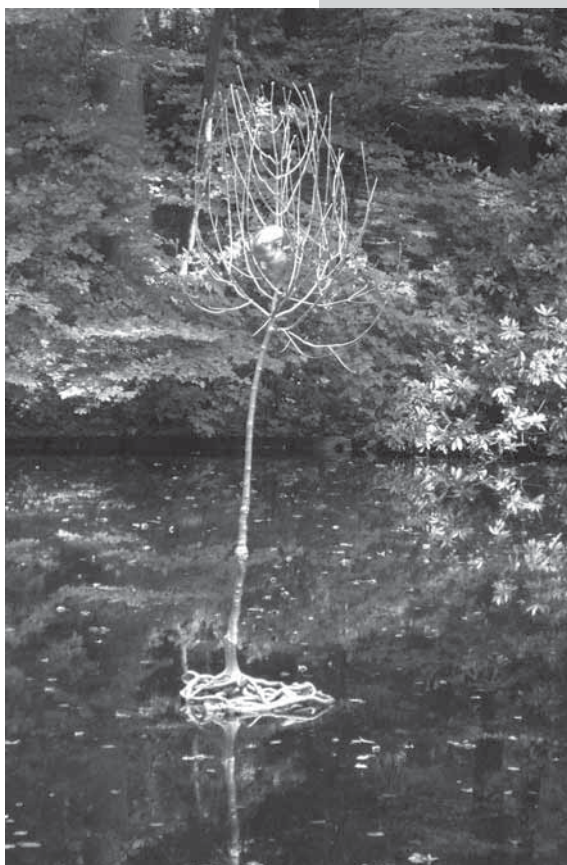
Toen er in de zomer een kind geboren zou worden, had de voedvrouw liever niet dat dit in de boerderij zou gebeuren. Dat vond ze allemaal veel te primitief."

Wonen middenin de natuur, in een zeer rustige omgeving, is voor maar weinig mensen weggelegd. Glissenaar: "Wij wonen al jaren in huizen die in het bos staan. Dat hebben we gedaan op Zypendaal, de Gulden Bodem en nu middenin Sonsbeek. In elk park hebben we een dochter gekregen. We realiseren ons heel goed dat we wat het wonen betreft tot de happy few behoren. Mijn vrouw heeft wel eens gezegd: 'Als we dit gewoon gaan vinden, zit er iets fout'. Is hij nooit bang geweest voor de stilte, maar bijvoorbeeld bij storm ook voor de dreiging die van het bos uit kan gaan? "Nee, daar heb ik nog nooit bij stilgestaan. Als ik m'n honden uitlaat, geniet ik van de stilte, van het feit dat je vrijwel geen mens tegenkomt."

In de periode van najaar 2003 tot voorjaar 2004 is Dalzicht tot op de gebinten afgebroken en weer opgebouwd. Na deze grondige restauratie is de voormalige boerderij een fraaie, moderne woning die tot de categorie beschermde monumenten behoort. De familie die nu in Dalzicht woont is lid van Vrienden van Sonsbeek.

Rob van Otterloo

Poëtische herinnering aan Sonsbeek 2008

Onder de titel 'Mnemosyne' verscheen onlangs een bundel gedichten van Joke Brandsma naast kleurenfoto's van de beelden van de tentoonstelling Sonsbeek 2008. De fotograaf is Herman van Ommen. De naam 'Mnemosyne' – de Griekse godin van de herinnering – werd gebruikt door de kunstenaar Ana Maria Tavares bij háár Sonsbeek-2008-objecten: de vijf in het park verspreide spiegelende plaquettes, die onlangs in de beeldentuin van Kröller Müller hun vaste plek kregen.

De 26 gedichten van Joke Brandsma zitten vol associaties van de dichteres bij de beelden van de tentoonstelling. Ze gebruikt veel staande uitdrukkingen in haar gedichten en ze is goed thuis in bijbelse beelden. Soms schakelt ze ineens over van formele schrijftaal naar gewone spreektaal, en af en toe komt er een actualiteit uit de afgelopen maanden voorbij.

De bundel begint met het gedicht 'Paradijs' bij het object 'Head in Tree' van Rona Pondick, het zilveren boompje, met een afgietsel van Pondick's hoofd erin, dat prachtig geplaatst was in de Forellenvijver. Het was ook mijn favoriete Sonsbeek-2008-object.

Bij 'Lazy King' van Alain Séchas begint het gedicht met het bekende "Ik denk dus ik besta". In het tweede couplet varieert de dichteres hier vrolijk op met "Ik luier dus ik leef".

Joke Brandsma heeft het boekwerk op A4-formaat in een beperkte oplage in eigen beheer uitgegeven. Zolang de voorraad strekt voor € 20 per email te bestellen: job.musica@hccnet.nl of telefoon 026-4422643.

Luuk Broer

Herfst in het park

De herfstkleuren waren weer prachtig in de parken. Het geel, bruin en rood van de bomen weerspiegeld in het water van de vijvers was een lust voor de ogen en de camera's van veel bezoekers. Na de eerste najarsstormen vormde het afgewaaid blad een prachtig tapijt dat de geluiden dempte en uitnodigde er lekker schoppend doorheen te 'schoffelen'.

Maar dat afgevallen blad brengt voor de parkbeheerders ook zijn problemen mee. De molenaars van de Witte Watermolen moesten op een zondagmiddag de doorgangen van de beek boven de Grote Waterval vrijmaken van blad, omdat de molen niet meer voldoende water kreeg. Het blad dat de watergangen verstopte was, volgens parkbeheerder Jeroen Glissenaar, ook de reden dat het probleem van de lekkende Grote Waterval niet kon worden aangepakt. Hopelijk is het inmiddels een tijdje droog geweest, zodat de lekkende naad in het plafond van de 'grot' kon worden afgekit. Komend voorjaar kunnen verliefde paartjes elkaar dan weer hun liefde verklaren op het bankje onder de waterval.

Burlen in Sonsbeek

Sinds kort is het roedel damherten in Sonsbeek verrijkt met een nieuw hert, een man. Eigenlijk is hij niet nieuw want hij is geboren in Sonsbeek. Maar hij is opgegroeid in Park Berg en Bos in Apeldoorn. Duidelijk een man, met niet alleen een groot gewei..... Luid burlend loopt hij zijn roedel hinden en kalveren te beschermen. Er loopt namelijk nóg een mannetje rond dat hij duidelijk als concurrent beschouwt. Benieuwd hoe de machtsstrijd in het hertenkamp zich gaat ontwikkelen.

Gemeentelijk faunabeheerder Bart Castelein vertelt hoe deze 'wildwissel' in zijn werk is gegaan: "Twee jaar geleden was er een overpopulatie van mannelijke damherten in Sonsbeek. Van mijn collega-faunabeheerder bij de gemeente Apeldoorn hoorde ik dat ze daar graag in het wildpark naast edelherten en wilde zwijnen ook een aantal damherten wilden hebben. Na intern overleg hebben we besloten drie dieren ter beschikking te stellen, o.a. dit mannetje. Maar na zijn vertrek zijn er twee mannelijke herten overleden en toen mijn Apeldoornse collega me belde dat ze dit mannetje kwijt wilden wegens 'overpopulatie', heb ik meteen toegehaapt. En zo stonden we een paar weken geleden weer met een verdovingsgeweer en een emmertje maïs in het hertenpark van Berg en Bos.

De nieuwe hert arriveert in Sonsbeek.

De 'hertenman' heeft het inmiddels goed naar de zin in ons hertenkamp. Van parkbeheerder Jeroen Glissenaar begrijp ik dat het nieuwe hert 's nachts ook flink lawaai maakt. Het bronstige 'geknor' was in de tweede helft van oktober, ook overdag, goed te horen. Nu maar afwachten wat hiervan het resultaat zal zijn in het voorjaar!"

Gerard Herbers

Mijn plekje in het park

Aan de voet van het standbeeld van Lorentz, net aan de andere kant van het hek langs de Natte Weide, ligt één van de natuurlijke kwelplekken die de Sint Jansbeek van water voorzien (foto hierboven). Er staat altijd water en als je goed kijkt zie je het opborrelen. Het borrelt nota bene op een hoge plek op en stroomt dan door een paar greppeltjes de weide in. Het water is bedekt met een blauw/bruine, glanzende laag die op een oliëfilm lijkt. Maar als je er met een stokje in roert, breekt de laag korrelig. Als het olie was zou de laag zich vloeiend weer sluiten. De bruine kleur duidt op ijzer. Het kwelwater komt op zijn weg door de bodem ijzeroerbanken tegen. De ijzerdeeltjes oxideren als ze aan de oppervlakte komen en geven het water die typisch bruine kleur. 'Rodolm' wordt het door bekenkenners wel genoemd.

De plek onder de beukenbomen met uitzicht op de prachtige oude zomereiken in de Natte Weide brengt me altijd in een romantische stemming. Er komt niet alleen water naar boven, maar soms ook poëzie, zoals:

Er zit een kwelplek in mijn kop.
Daar borrelen ideeën op.
Niet elk idee is even goed,
maar zet die kwelling maar eens stop!

Geert Kruideren

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers&Roest
ontwerpers bno drukkers
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Lentenummer van het Infobulletin verschijnt 21 maart. Uiterste datum inleveren kopij: 17 februari 2010. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Retour afzender/adreswijziging

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem.

Reden retourzending:

Postcode:

Naam:

Het correcte adres is:

Plaats:

Straat:

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas